

Мамка Валерія Віталіївна,

аспірантка 3-го року навчання кафедри службового та медичного права

Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0009-0001-1302-5384

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ МЕДИЧНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

THE CONCEPT AND CONTENT OF MEDICAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION FOR SOLDIERS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Стаття присвячена комплексному аналізу медичної та психологічної реабілітації військовослужбовців, зокрема в умовах воєнного стану в Україні, акцентуючи увагу на важливості інтегрованого та комплексного підходу до процесу відновлення здоров'я. В умовах сучасної війни, коли військові стикаються з серйозними фізичними і психологічними травмами, медична та психологічна реабілітація стали ключовими компонентами підтримки їхньої здатності до виконання обов'язків і адаптації до мирного життя. Зазначено про важливість не лише лікування фізичних травм, а й допомога в подоланні психологічних наслідків, зокрема посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та депресивних станів, що виникають в наслідок участі у бойових діях.

В статті надано визначення медичної та психологічної реабілітації військовослужбовців як окремих, але взаємопов'язаних процесів. В контексті медичної реабілітації мається на увазі відновлення фізичних функцій, у тому числі після травм, хронічних захворювань або бойових поранень. Вона включає фізіотерапію, хірургічне втручання, медикаментозну терапію та інші методи відновлення. Психологічна реабілітація має за мету допомогти військовим впоратися з наслідками стресу та травм, які вони пережили під час служби. Це може включати психотерапевтичну допомогу, корекцію ПТСР, навчання методам стрес-менеджменту, а також підтримку їхнього психоемоційного стану. Окремо розглянуто питання мобілізації під час воєнного стану, коли до лав Збройних Сил України залучаються особи з різними медичними, соціальними та психологічними проблемами. Багато з них вже мають попередній досвід психічних травм, депресій або хронічних захворювань, що вимагає спеціальної підготовки до служби. Це створює додаткові виклики для системи реабілітації, оскільки мобілізовані особи потребують ранньої діагностики та реабілітації ще до залучення до бойових завдань. Стаття акцентує увагу на тому, що медична та психологічна реабілітація військових повинна бути інтегрованою і комплексною, щоб забезпечити ефективне відновлення здоров'я та психоемоційного стану кожного військовослужбовця.

Ключові слова: реабілітація, медична реабілітація, психологічна реабілітація, військовослужбовець, право на захист, збройна агресія, воєнний стан.

The article is dedicated to a comprehensive analysis of the medical and psychological rehabilitation of military personnel, particularly in the context of martial law in Ukraine, with an emphasis on the importance of an integrated and comprehensive approach to the health recovery process. In the context of the current war, where military personnel face serious physical and psychological trauma, medical and psychological rehabilitation have become key components in supporting their ability to perform duties and adapt to civilian life. The article highlights the importance of not only treating physical injuries but also providing assistance in overcoming psychological consequences, particularly post-traumatic stress disorder (PTSD) and depressive states arising from participation in combat operations.

The article provides definitions of medical and psychological rehabilitation of military personnel as distinct but interrelated processes. In the context of medical rehabilitation, it refers to the restoration of physical functions, including after injuries, chronic diseases, or combat wounds. It includes physiotherapy, surgical intervention, medication therapy, and other recovery methods. Psychological rehabilitation aims to help military personnel cope with the consequences of stress and trauma they experienced during their service. This may include psychotherapy, PTSD correction, stress management techniques, and support for their emotional well-being. The article also addresses the issue of mobilization during martial law, when individuals with various medical, social, and psychological problems are recruited into the Armed Forces of Ukraine. Many of them already have prior experience with mental trauma, depression, or chronic diseases, requiring special preparation for service. This creates additional challenges for the rehabilitation system, as mobilized individuals require early diagnosis and rehabilitation before being involved in combat tasks. The article emphasizes that medical and psychological rehabilitation of military personnel should be integrated and comprehensive to ensure the effective restoration of both health and emotional well-being of each service member. 5384 1302-53.

Key words: rehabilitation, medical rehabilitation, psychological rehabilitation, military servicemember, right to protection, military aggression, martial law.

Постановка проблеми. Збройна агресія росії проти України, що триває понад десяти років, критично збільшила кількість осіб, які потребують на реабілітаційну допомогу, як медичну, так і психологічну. Безсумнівно, однією з найбільш чисельних категорій, що вимагає комплексної уваги з боку держави та суспільства у питаннях реабілітації насьогодні, є військовослужбовці, які зазнали значних фізичних та психологічних травм внаслідок збройної агресії росії проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сучасної проблематики з питань медичної та психологічної реабілітації військовослужбовців в наслідок збройної агресії висвітлюють такі провідні науковці та експерти як: В. Арнаутова, І. Бабова, К. Бабова, Т. Безверхнюва, Л. Вакуленко, А. Діміч, М. Кокун, В. Крупа, С. Кучеренко, Н. Литвин, В. Лукічов, І. Мусила, Т. Нікітюк, П. Нога, В. Пашков, Я. Радиш, О. Соловійов.

Метою статті є аналіз існуючих визначень поняття «реабілітація» в контексті медичної та психологічної реабілітації військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що безоплатна психологічна та медико-психологічна реабілітація є складовою права військовослужбовців на охорону здоров'я та медичну допомогу [1, с. 17]. Крім того, відповідно до ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» у період дії воєнного стану військовослужбовці, які брали безпосередню участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах здійснення зазначених заходів, можуть бути направлені відповідно до висновку військово-лікарської комісії для подальшого надання їм медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації до медичних закладів, розташованих за межами України. Відшкодування вартості проїзду та оплати послуг з надання такої медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, крім випадків надання зазначеної допомоги коштом приймаючої сторони [2].

Сучасна концепція реабілітації військовослужбовців сформувалася під час Другої світової війни, насамперед у Великій Британії та США [3, с. 199], які стали новаторами в розробці реабілітаційних програм для військових, орієнтуючись на медичні, психологічні та соціальні аспекти процесу реабілі-

тації. Відтак, ефективна реабілітація має забезпечити не лише фізичне відновлення, але й психоемоційну стабільність військових, створюючи умови для їхньої інтеграції в суспільство та повернення до повноцінного життя. Надалі, у контексті цієї статті, пропонуємо окремо розглянути медичну та психологічну реабілітацію військовослужбовців задля формування глибшого розуміння та розмежування кожної із реабілітацій.

Так, український професор Я. Ф. Радиш зазначає, що медична реабілітація військовослужбовців є емпіричною, штучною (створеною людиною), відкритою, постійною, динамічною соціальною системою [4, с. 103] медична реабілітація військовослужбовців – система медичних заходів, спрямованих на попередження зниження і втрати працездатності, швидше відновлення порушених функцій, профілактику ускладнень і рецидивів захворювань військовослужбовців та раннє повернення їх до професійної діяльності [4, с. 104]. Доволі близьким за змістом є визначення, запропоноване авторським колективом, що включає професора К. Д. Бабова, Т. М. Безверхнюва, І. К. Бобову та інших: медична реабілітація є системою лікувальних заходів, що спрямовані на відновлення порушених або втрачених унаслідок захворювання (травми) функцій, а також на активізацію компенсаторних можливостей організму. Її метою є створення оптимальних умов для повернення людини до нормальної життєдіяльності та виконання професійних обов'язків, зокрема військової служби [5, с. 5].

У дослідженнях український професор К. Д. Бобов доходить висновку, що метою реабілітації військовослужбовців є отримання оптимального рівня боєздатності (працездатності) військовослужбовців, а також відновлення соціальної активності, розвитку та утвердження особистості [5, с. 5]. У той час мета медичної реабілітації на його думку розкривається у відновленні втрачених функцій організму, а якщо це неможливо, то у частковому відновленні або компенсації порушених функцій, і у будь-якому випадку – уповільненні прогресування захворювання [5, с. 7]. На нашу думку, одним із важливих аспектів, на який недостатньо звертається увага, є довгостроковий моніторинг та підтримка реабілітованих осіб після завершення основних реабілітаційних заходів. Так, створення умов для постійного спостереження за станом здоров'я військовослужбовців є необхідним для своєчасного виявлення можливих рецидивів або нових порушень здоров'я.

На думку професора К. Д. Бабова, завдання медичної реабілітації включають:

- відновлення працездатності, що означає повернення втрачених професійних навичок хворими через максимальне використання та розвиток їхніх фізіологічних можливостей;

- запобігання розвитку хворобливих процесів, які можуть призвести до тимчасової або стійкої втрати працездатності, що передбачає проведення заходів вторинної профілактики [5, с. 5].

Також, професор К. Д. Бобов визначає основні принципи, на яких базується медична реабілітація:

- своєчасний початок лікувально-реабілітаційних заходів (відразу після того, як це дозволяє соматичний стан пацієнта та його свідомість);

- комплексний підхід, що передбачає використання всіх необхідних реабілітаційних методів (поєднання медичних, фізичних і психологічних компонентів дає змогу впливати на різні рівні: фізіологічний (тіло), психофізіологічний (особистість), психологічний (індивідуум));

- індивідуальний підхід до розробки програми реабілітації;

- етапність реабілітаційного процесу;

- безперервність і послідовність на всіх етапах реабілітації;

- орієнтація на соціальну адаптацію;

- використання методів контролю адекватності навантаження та ефективності проведених реабілітаційних заходів [5, с. 6].

На нашу думку, до цих принципів можна також додати важливість міждисциплінарної співпраці між різними спеціалістами (лікарями, психологами, фізіотерапевтами тощо), що дозволяє забезпечити комплексний підхід до реабілітації військовослужбовців і оптимізувати процес відновлення.

Крім того, важливо підкреслити значення психологічної підтримки та мотивації пацієнта протягом всього реабілітаційного періоду, оскільки саме вона сприяє активному залученню пацієнта до процесу відновлення та покращує результати лікування.

Згідно з поглядами української вченої А. В. Діміч, основною метою психологічної реабілітації осіб даних категорій є наступне:

- відновлення або підтримка фізичного та психічного здоров'я отримувачів послуг;

- забезпечення соціально-психологічного благополуччя;

- зменшення частоти та тяжкості наслідків бойових стресових травм, зокрема гострих стресових реакцій;

- попередження інвалідності;

- профілактика агресивних і саморуйнівних тенденцій;

- відновлення порушених психічних функцій до оптимального рівня їх проявів;

- корекція особистісних особливостей для забезпечення ефективного функціонування у соціумі;

- сприяння встановленню (відновленню) конструктивних відносин у родині та суспільстві;

- відновлення адаптивних механізмів до екстремальних (бойових) умов; освоєння методів саморегуляції та управління стресом (розслаблення);

- запобігання психологічним травмам і психічним розладам; проведення психопрофілактичної та психокорекційної роботи із сім'єю отримувача послуг;

- формування позитивних реакцій, мотивацій та соціальних установок щодо життя та професійної діяльності [6, с. 100].

На нашу думку, у контексті психологічної реабілітації військовослужбовців також надзвичайно важливо враховувати стан членів їхніх сімей. Так, родина є одним з ключових компонентів, який може істотно впливати як на процес одужання військового, так і на його подальшу соціальну адаптацію. Однак тривала розлука, невизначеність та можливі трагічні наслідки війни накладають глибокий емоційний відбиток на членів сімей, що, у свою чергу, може ускладнювати реабілітацію військовослужбовців.

По-перше, члени родин військових часто самі зазнають хронічного стресу, тривоги, депресії чи інших психоемоційних порушень. Цей стан може бути спричинений як страхом за життя військового, так і зіткненням із реальністю поранень чи втрати рідного. У таких умовах сім'я, яка потребує підтримки, сама стає додатковим джерелом психологічного навантаження для військовослужбовця.

По-друге, участь членів сімей у психологічній реабілітації є критично важливою для створення сприятливого середовища одужання. Реабілітація військовослужбовця не може бути ефективною без залучення його близьких. Спільні терапевтичні заходи, включно з сімейними консультаціями, допомагають налагодити емоційний контакт, зменшити конфлікти та побудувати довірливі відносини, що необхідно для повернення до нормального життя.

По-третє, підтримка сімей може запобігти їхньому подальшому розпаду. Після повернення військового до мирного життя у родинях нерідко виникають труднощі в адаптації, викликані різницею в пережитих досвідах. Це потребує комплексного підходу, спрямованого не лише на ліку-

вання військовослужбовця, але й на психологічну реабілітацію його рідних.

Таким чином, реабілітація членів сімей військових є невід'ємною складовою загальної системи медичної та психологічної допомоги військовослужбовцям. Лише забезпечення цілісного підходу, орієнтованого як на самих військових, так і на їхніх рідних, дозволить досягти максимальної ефективності реабілітаційних заходів.

Крім того, на нашу думку, в умовах реалій сьогодення, доцільно звернути увагу на наступне. Загальна мобілізація, викликана введенням воєнного стану, супроводжується залученням до лав Збройних Сил України осіб із різноманітним соціальними, медичними та психологічними історіями. Часто серед мобілізованих виявляються люди, які вже мають значні проблеми зі здоров'ям, зокрема психологічного або психічного характеру, що сформувалися задовго до початку їхньої військової служби. Це створює додаткові виклики для системи реабілітації та впливає на ефективність виконання завдань, покладених на військовослужбовців.

Так, багато осіб, які потрапляють під мобілізацію, вже мають досвід посттравматичних стресових розладів, депресивних станів чи інших психологічних розладів. У значній частині випадків ці проблеми пов'язані із попередніми переживаннями. Такі люди потребують попереднього обстеження та реабілітації перед тим, як бути залученими до виконання бойових завдань. Більш того, проблема не обмежується лише психологічними станами. Багато мобілізованих мають хронічні захворювання, фізичні травми або проблеми зі здоров'ям, які суттєво знижують їхню здатність адаптуватися до умов військової служби. Недостатній скринінг і підготовка таких осіб перед мобілізацією часто призводять до погіршення їхнього стану в умовах бойових дій, що вимагає негайної медичної допомоги та реабілітації вже в процесі служби. У такій ситуації, на нашу думку, важливо забезпечити доступ до ранньої реабілітації для тих, хто має попередній досвід психологічних травм чи хронічних захворювань. Такий підхід дозволить не лише знизити ризик погіршення стану мобілізованих, а й забезпечити їхню ефективну участь у бойових діях без додаткових ускладнень для їхнього здоров'я.

Отже, враховуючи вищевикладене, ми дійшли наступного висновку. Медична реабілітація зосереджена на відновленні фізичних функцій і здоров'я військовослужбовців, зокрема після

травм або хронічних захворювань, що впливають на їхню здатність виконувати обов'язки. Вона може включати фізіотерапію, хірургічне втручання, медикаментозну терапію та інші методи відновлення фізичного стану. У свою чергу психологічна реабілітація орієнтована на відновлення психічного здоров'я військовослужбовців, особливо після пережитих стресових або травматичних подій, таких як участь у бойових діях. Вона включає психотерапевтичну допомогу, корекцію посттравматичних стресових розладів, навчання методам стрес-менеджменту та саморегуляції.

Так, розглянуті у підрозділі види реабілітації не є взаємозамінними, але тісно взаємопов'язані, оскільки фізичне здоров'я та психічний стан військовослужбовців взаємно важливі та пов'язані між собою. Наприклад, фізичні травми можуть погіршувати психоемоційний стан, а психологічні труднощі можуть затримувати фізичне відновлення. Тому ефективний процес реабілітації має враховувати обидва аспекти – фізичний і психічний, щоб забезпечити всебічну підтримку та відновлення військовослужбовців.

Висновки. Отже, враховуючи проведений аналіз, пропонуємо наступні авторські визначення, сформульовані на основі виявлених нами особливостей. Так, медична реабілітація військовослужбовців – це комплексний процес відновлення здоров'я, який починається з надання першої медичної допомоги та стабілізації стану військовослужбовця, і завершується досягненням максимально можливого відновлення фізичної функціональності для повернення до виконання службових обов'язків або адаптації до нових фізичних умов. Процес реабілітації включає постійний моніторинг стану здоров'я та коригування лікування залежно від потреб військовослужбовця, а також враховує психологічні аспекти, необхідні для забезпечення ефективної адаптації до служби.

Психологічна реабілітація військовослужбовців – це організований відновлювальний процес, що починається з діагностики та оцінки психічного стану, включає корекцію психічних порушень, адаптацію до мирного життя, соціальну реінтеграцію та підтримку психоемоційного здоров'я протягом всього процесу. Завершується цей процес досягненням стабільного психоемоційного стану, готовності до повернення до професійної діяльності або ефективної соціальної адаптації, з постійним моніторингом та коригуванням реабілітаційного плану відповідно до потреб військовослужбовця.

REFERENCES:

1. Lukichov V., Arnautova V., Nikityuk T., Kucherenko S. (2019). *Osnovni prava viiskovosluzhbovtiv v ukrainskomu zakonodavstvi*. [Basic rights of military personnel in Ukrainian legislation. (Dovidnyk). Ministerstvo Oborony Ukrainy. https://kurort.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/monografiya-vijskovosluzhbovczi_sajt.pdf [in Ukrainian].
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України № 2011-XII (01.02.2025) (Україна) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
3. Pashkov V., Noha P., Soloviov A. (2018). *Some problems of rehabilitation of servicemen taking part in hostilities: The international legal aspect and Ukrainin experience*. Review Article/Praca Pogladowa. Wyd-vo: Aluna. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15466/1/Pashkov_Noha_Soloviov_198-201.pdf [in English].
4. Radysh Ya., Sokolova O. (2012) *Medychna rehabilitatsiia viiskovosluzhbovtiv yak naukova problema: teoretyko-metodolohichni zasady*. [Medical rehabilitation of military personnel as a scientific problem: theoretical and methodological principles]. *Ekonomika ta derzhava*. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21RE [in Ukrainian].
5. Babov K. ta in. (2023). *Reabilitatsiia viiskovosluzhbovtiv v umovakh sanatorno-kurortnykh ta reabilitatsiinykh zakladiv*. [Rehabilitation of military personnel in sanatorium-resort and rehabilitation institutions]. Odesa: Vyd-vo Polihraf. https://kurort.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/monografiya-vijskovosluzhbovczi_sajt.pdf [in Ukrainian].
6. Dimich A. (2019). *Normatyvno-pravove rehuliuвання psykholohichnoi ta medychnoi rehabilitatsii uchasykiv OOS yak kharakterolohichniy vyd lohistychnoho zabezpechennia derzhavnoi bezpeky v Ukraini: problemy ta shliakhy udoskonalennia*. [Normative and legal regulation of psychological and medical rehabilitation of OOS participants as a characteristic type of logistical support of state security in Ukraine: problems and ways of improvement]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava.